

NYELVHELYESSÉGI ÚTMUTATÓ

(NEMCSAK) DIPLOMÁZÓKNAK

2. változat

Összeállította:

Dr. Pataki Béla
egyetemi docens

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Ipari Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék
2003

Bevezetés

Szakdolgozatokban és más írásokban sajnos elég sok magyartalan szöveggel találkozom, amelyek nyelvi minősége bizony jócskán elmarad a szakmai tartalom és a formátum színvonalától. Ezzel a kis útmutatóval segíteni szeretnék az igényes hallgatóknak, hogy elkerülhessék a sajtó- és köznyelvet elárasztó helytelen, magyartalan bürokrata bükkfanyelvi fordulatok használatát, és hogy ne mellőzzenek olyan helyes nyelvtani szerkezeteket, amelyekről tévesen az terjedt el, hogy helytelenek, magyartalanok, ezért kerülendők.

Természetesen ez az útmutató önmagában nem elegendő. Egy értelmiséginek nyelvművelő könyveket és cikkeket ugyanúgy kell olvasnia, ilyen tárgyú műsorokat ugyanúgy kell néznie és hallgatnia, mint ahogy a szakmája szakirodalmát követi, vagy ahogyan az új szövegszerkesztője használatát megtanulja. Apropos, szövegszerkesztő: a helyesírás-ellenőrző hasznos segédeszköz, feltétlenül érdemes használni, de korántsem mindentudó, még csak nem is hibátlan, így önmagában nem elegendő. Feltétlenül tartson a keze ügyében valamilyen helyesírási szótárt vagy egyéb nyelvhelyességi kézikönyvet, amelyre támaszkodhat! Persze a nyelvészek sem értenek egyet mindenben, ahogyan egyetlen szakma művelői sem. Az általam idézett írások között is találtam némi nézetkülönbséget. De ez nem lehet indok arra, hogy ne is foglalkozzunk a nyelvhelyességgel!

A szövegszerkesztés nagyrészt Matus Eszter műszaki menedzser szakos hallgató munkája. Köszönet érte!

Budapest, 2003. január

Dr. Pataki Béla

Pellengér

Helyesírási kézisztár (Merényi Könyvkiadó, h. n., é. n.)

Biztosít: a biztosító *biztosít*, hisz az a dolga; szerelmesünket is *biztosíthatjuk* odaadásunkról (bár egy kissé túl komolykodó). – Napjainkban azonban a szó sokat szerepel kellő ok nélkül. A *vállalat üzemi étkezést biztosít* (= nyújt, kínál, ad) dolgozóinak; *a szájvíz üde lehetetet biztosít* (= a lehetetet üdévé teszi); *a szakszerű használat biztosítja* (= szavatolja) *a kívánt eredményt* (esetleg: *szakszerű használat esetén az eredmény biztosan nem marad el*).

Bonyolít: természetesen azt jelenti; kuszál, gabalyít, bonyolulttá tesz valamit, ami magában egyszerű. *Minek bonyolítani a dolgot, megy ez egyszerűbben is!* – A kereskedelmi, vállalati szaknyelvben az ügyintézőt *bonyolítónak* nevezik; ő nem intézi az ügyet, nem intézkedik, hanem „*bonyolít*”. Ez a szóhasználat a sajtónyelvben is terjed, hovatovább kiszorítja illetékesebb származékát, a *lebonyolítót*. Manapság legfőképp a *forgalmat bonyolítják* (meg is látszik rajta!), de *bonyolítják a szállítást, üzletet, vitát* is, holott jobb lenne, ha *lebonyolítanák, intéznék, elintéznék, nyélbe ütnék*. – Nomen est omen: nem véletlen, hogy a hivataloskodó nyelv úgy kedveli ezt az igét, hisz a lényege épp az, hogy az egyszerűt is agyonbonyolítsa.

Célkitűzés: a fontoskodó bürokratanyelvből már a köznyelvbe is áttért, vészesen harapódzó nyelvi dudva. Nem *teljesen* értelmetlen ez a németből (*Zielsetzung*) „koppintott” szó, éppenséggel elképzelhetünk ilyen mondatot: *A célkitűzés* (= a cél kitűzése, kijelölése) *megtörtént, most már dologhoz láthatunk*. Valójában ezer esetből ezerben az egyszerű és lényegretörő *cél* helyét foglalja el a *célkitűzés*. És míg a boldog előidőkben a *célt elértük*, ma már csak a *célkitűzést megvalósítani* lehet. A szó nyomoréksága ilyen mondatokban lepleződik le igazán: Az üzem kollektívája a következő célkitűzéseket tűzte ki... Egyetlen biztos megoldás van: ne vegyük a szót se ajkunkra, se tollunkra.

Egyfajta: helyes jelentése kiviláglik ilyen mondatokból: *Mindig egyfajta* (= azonos fajta) *búzáat vetünk*. *Csak egyfajta emberhez vonzódott: az őszinte emberekhez*. – Újabban divatos ezzel a szóval jelezni a bizonytalanságot, fenntartást vagy határozatlanságot, sokszor még igényesnek szánt szövegben is. *Egyfajta elégedettséget érzett a történetek láttán*. *Van benne egyfajta keresett szívéllyesség*. Az ilyesféle mondatok íróiban is van nem *egyfajta*, hanem – *bizonyos, némi holmi, valami, valamiféle, valamilyen, amolyan, szemernyi* modorosság és kényelmesség, hogy restellik ezeket a természetes és jól érthető szavakat.

Ellenőriz: eredeti és helyes értelme: „elbírálás végett figyelemmel kísér” (személyt, tevékenységet, folyamatot) vagy „helyesség szempontjából felülvizsgál” (adatokat, méreteket stb.). Tehát *a tanár ellenőrzi a dolgozatot író diákokat* (hogy nem csalnak-e); *a revizor ellenőrzi a könyvelés szabályosságát, a melós a munkadarabok helyes méretét és minőségét*. – A sajtónyelv meglepő új jelentést társított a fentiekhez az ilyesféle, gyakran olvasható mondatok révén: *A felkelők ellenőrzik a délkeleti tartományokat*. Pedig a felkelők ott nem ellenőriznek semmit, vagy ha igen, nem tartozik a lényeghez. Ők a szóban forgó területet *elfoglalták, megszállták, kezükben tartják, uralják, fennhatóságuk alá vonták* stb. – Balkezes angol fordítással van

doljunk: az angol *control* igének ugyanis, amely az ilyen hírfordítások mögött lapul, az „ellenőriz” csak egyik és nem is a legfontosabb jelentése.

Elvárás: az *elvár* igéből (pl. *elvárom*, hogy tisztességgel viselkedj; *elvárja* a borraivalót) ügyetlenül képzett főnév, a hivataloskodó nyelv egyik kedvence. *Nem az elvárásoknak* (= követelményeknek) *megfelelő minőség*. *A közönség elvárásaihoz* (= igényeihez) *alkalmazkodik*. *Nem tudott megfelelni az elvárásoknak* (= várakozásnak).

Eszközöl: egyenest a szószaporításra teremtett ige, önállóan nincs értelme. (Valaha volt, annyit tett: „létrehoz”, de így ma már nem használjuk.) Csak más igék főnevesített alakja mellett idétlenkedik hivatlan segédigeként: *szállítást eszközöl* (= szállít), *befizetést eszközöl* (= befizet), *intézkedést eszközöl* (= intézkedik), *fejlesztést eszközöl* (= fejleszt), *változást eszközöl* (= változtat, módosít).

Felé: a bürokratanyelv nyakra-főre használja, negyedszázada dacolva a nyelvészek, írók és ép nyelvérzékű közemberek tiltakozásával. Többnyire a *-nak*, *-nek* rag helyét bitorolja: *jelentették a főhatóság felé*; *javasoltuk a vezetőség felé*, de más ragok is áldozatul esnek. *Továbbbítottuk a megrendelők felé* (= -höz); *többet exportáltunk idén a tőkés országok felé* (= -ba); *közöljétek az illetékesek felé* (-kel) stb. Máskor névutó helyén idétlenkedik: *Ezt osszák szét a dolgozók felé!* (= között); *minőségi kifogást emeltünk a gyártó vállalatok felé* (= ellen); *nagy az igény a könnyűszerkezetes építés felé* (= iránt). – Van úgy is, hogy a *felével* elnyomorított mondatot csak teljes átszabás árán lehet ép magyar nyelvre lefordítani: *A vállalat vezetősége joggal veti fel a felelősséget az építésvezetők felé*. Helyesen: ... *joggal teszi felelőssé az építésvezetőket* (vagy: ... *joggal hárítja a felelősséget az építésvezetőkre*).

-féleség: a kereskedelmi tolvajnyelv szörnyszülöttje. Holmi összefoglaló jelentést tulajdonítanak neki, akik *bútorféleségekről*, *italféleségekről*, *cipőféleségekről* írnak, holott a *bútor* és az *ital* önmagában is több árufajta (asztal, szék, ágy, szekrény stb., illetve bor, sör, likőr, pálinka és hasonló) egybefoglaló megnevezése; ha pedig a *cipő* mellé a csizmát, szandált, papucsot, sarut stb. is odaértjük, élhetünk a jól bevált *lábbeli* szóval. Az áruféleség semmivel sem több, mint az *áru*, többese helyett pedig *különbféle árukat* mondhatunk. Olvashatunk azonban ilyen is: *kereskedelmi féleségek*. (!) Ez már maga a hámozott léggömb; a nagy semmi. A *-féleség* tehát fölösleges, és ha egyáltalán sugall valamit, hát olyasmit, amire használói nem is gondolnak: az *italféleség* csak *olyasféle*, mint az *ital*, de nem igazán az, netán hamisítvány, pótlék vagy csökkent értékű áru.

Jelentős: divatos sajtónyelvi szó, de a közbeszédben is elterpeszkedik, tétlenségre kárhoztatva a *fontos*, *lényeges*, *tekintélyes*, *kiemelkedő*, *kiváló*, *érdemes*, *előkelő*, *figyelemreméltó*, *dicséretes*, *tisztas*, más helyzetekben a *meglehető*, *tűrhető*, *elfogadható* mellékneveket. – Sokaknak az óvatosság és a nyílt beszédűtől való ódzkodás csábítja a tollára. Kényelmes valakit pl. *jelentős* írónak minősítenünk, hisz a jelző oly semmitmondóvá kopott már, hogy akár el is hagyhatnánk; ha viszont *közepesnek* vagy *átlagosnak* mondanánk, ugyancsak megsértődne az író; ha *kiváló*nak vagy *zseniális*nak, az irigyei neheztelnének meg ránk.

Jelentkezik: diák az órán, érettségizett fiatal az egyetemre, munkás a továbbképzésre stb., és eddig rendjén is van. De az már baj, ha a *tanulásban lemaradás jelentkezik* (= mutatkozik), még inkább, ha a *létszámcsökkenés problémaként jelentkezik* (= probléma; inkább gondot okoz). – A *jelentkezik* divatját hajdan a sok orosz fordítás okozta; az oroszban sűrűn szerepel formális állítmányként a „jáblájetszja”; ezt akarták a fordítók magyarul visszaadni, csakhogy az ilyen kifejezési forma nyelvünk szellemétől idegen.

Kerül: eleven és életerős ige a maga sokoldalú szerepében. *Kerüld a rossz társaságot! Hadd kerülöm házadat, házadat!* (Népdal) *Nagyot kerültem, mire ideértem. Kerüljön beljebb! Hogy kerülsz ide? Bajba kerültünk. Végre rám is sor került. Csak kerül egy jelentkező! Megveszem, kerül, amibe kerül.* – Mégis panaszkodik: újabban más igék főnevesített alakja mellé rendelik nyakra-főre, kéretlen kísézőül: *bemutatásra kerül, elintézésre kerül, megtárgyalásra kerül, felhasználásra kerül*, és így tovább a végtelenségig. Pedig ezeknek az igéken nem kell mankó, megállnak a maguk lábán: *bemutatják, elintézik, megtárgyalják, felhasználják*. A *sor kerül* szókapcsolat is a kifejező igei állítmánytól fosztja meg a mondatokat. *Üzemünkben rövidesen rekonstrukcióra kerül sor* (= üzemünket felújítjuk).

Kiszerelek: ép nyelvérzékünk számára annyit tesz: szerkezetből vagy készülékből kiemel, szerelés útján eltávolít, pl. motorból hibás alkatrészt, ajtóból elromlott zárat stb. – A kereskedelmi tolvajnyelv, értelemre és logikára fittyet hányva, új értelemmel ruházta fel: ha por alakú vagy darabos tömegterméket zacskóba, dobozba *töltenek, adagolnak, csomagolnak*, vagy folyadékot *palackoznak* bolti árusítás céljára – erre azt mondják: *kiszerelek*. *Kiszerelés dátuma* – olvashatjuk sok csomagoláson. – Örvendetes, hogy az *Élelmiszer-kiszereelő Vállalat* már hivatalosan Kereskedelmi Csomagoló Vállalatra változtatta a nevét; reméljük, hogy ez a torz szóhasználat hamarosan feladja utolsó, félhivatalos állásait is.

Kivált: a közgazdasági sajtónyelvben és szaknyelvben ezt az igét újabban ilyen értelemben használják: „helyettesít, pótol, felvált”. *A találmány lehetővé teszi, hogy a nyugati alkatrésziport negyven százalékát saját termékeinkkel váltsuk ki.* – Az építészet szaknyelvéből származott át, ahol azt jelenti, hogy egy építőelem teherhordó szerepét más elemekre bízva, a szóban forgó elemet eltávolítják; *kiváltják a gerendát*. Mivel az igének ezt a jelentését csak szűk szakmai körökben ismerik, a fenti sajtónyelvi használata nem közérthető, ezért ajánlatos kerülni.

Túlélés-túlélő: a sajtónyelvben és szakmai nyelvekben újabb időkben meghonosodó szó pár. A *túlélő* forma helyénvaló, ha melléknévi igenévként használjuk: *Az infarktust túlélő beteg kíméletes életmódra szorul*. Divatos főnévi szerepében már nem ilyen szerencsés: *A mentőosztagok a ház romjai között túlélők után kutatnak*. Helyesebb volna így: *életben maradtak után* – még ha egy szóval több is kell hozzá. – Még magyartalanabb a *túlélés* ilyen értelemben: „fennmaradás, megmaradás”, pl.: *Azoknak a fajoknak van nagyobb esélyük a túlélésre, amelyek jobban alkalmazkodnak a változó életkörülményekhez*. Itt ugyanis hiányzik az, ami a fenti példában a *túlélők* formát úgy-ahogy menti: a hallgatólagosan odaérthető tárgy (ti. a *katasztrófát túlélők*). E divatszók úgy születtek, hogy az angol *surviving* és *survivor* főneveket akarták velük magyarul visszaadni. A félsiker oka, hogy az angol szók

alapja, a *survive* ige megáll önmagában, tárgy vagy vonzat nélkül is (pl. *three men survived*: „hárman életben maradtak”), a magyar *túlél* ige viszont kizárólag tárggyal együtt értelmes. Képtelenség ilyet mondani: *Ők mind meghaltak, de mi túléltünk*. Márpedig azokból az igékből, amelyekhez ilyen szorosan hozzátartozik a tárgy vagy egy állandó vonzat, ritkán lehet cselekvő és cselekvést jelentő főneveket képezni. Vegyük az *utolér*, *felülmúl* (valamit) vagy a *túltesz* (valamin) igéket: kinek jutna eszébe *utolérőket*, *felülmúlókat* emelgetni vagy *túltevésről* beszélni? A *túlélő* s főleg a *túlélés* éppilyen balkezes képzés eredményei, s csak abban reménykedhetünk, hogy kimennek a divatból, mielőtt az élőbeszédet is megfertőznék.

Nyelvficamok

Szabó Katalin: Kommunikáció felsőfokon (2. kiadás, Kossuth Kiadó, Budapest, 2002)

Minden kommentár nélkül soroljunk fel fél tucatot azok közül a kificamodott kifejezések közül, amelyet sohasem használ az, aki tiszteli az anyanyelvét és az olvasóit, illetve a hallgatóit. A kiválasztás szempontja a tízezzrel hemzsegő hasonló nyelvi torzszülött közül az volt, hogy ezek gyakran fordulnak elő szakmai szövegekben: az OTP *meghitelezi* a költségeket. Az egyetem *felvállalja* az angol nyelvű képzést. A legutóbbi megbeszélésen *rákérdeztünk* a határidőkre. A munkanélküli-segély helyett az alkalmazottak inkább a *lerokkantositást* választják. Az elbocsátott tanárok a biztosítónál *nyertek kiképzést*. A hagyományos termelésnél *magasak* a raktárkészletek. A probléma *megvitatásra került*. A vállalat *divatot valószínűsített meg* az autógyártásban. Az utóbbi időben a korábbinál több *bűnözés történt*. A tanácskozáson szó esett a *tej-témáról*, és felmerült a *szavatosság problematikája*. Mindez kedvező lehetőséget *biztosított* a termelők *igényeinek realizálására*. A termelést nem *vonják adó alá*. Az árfolyamváltozás *be fogja folyásolni* az exportot.

A kocka sorsa

Dalos László cikke (Élet és Tudomány, LVII. évf. 44. sz., 2002 november 1., Nyelv és Élet sorozat, szerk.: Grétsy László)

Alea iacta est: így szól a latin mondás; magyarul: *A kocka el van vetve*. Csakugyan? Bennem egyre nő a gyanú, hogy – nincs elvetve...

Mert tessék csak hallgatni a rádiót, nézni-hallgatni a televíziót, közben jegyezgetni az ilyen mondatokat: „Minden feltétel *adott*.” Kérdezzük meg utána: *mit adott* az a „minden feltétel”? Egy játékvezető így nyilatkozik: „A jó kezdés már *biztosított*.” Kérdezzük meg, *mit biztosított* a jó kezdés? „Ez a vita *nem eldöntött*” – zengi egy hang. Ugyan már, *mit nem döntött el* ez a vita?! „Több magyar bank is *érintett*.” Vajon *mit érintett* több magyar bank? Újságban olvasom: „A környék bevásárlóközponttal, üzletekkel már így is *jól ellátott*...” Szeretném, ha felvilágosítanának: *mit látott el jól* a környék?

Mi a bajom ezekkel a mondatokkal? Az, hogy akik mondták vagy leírták, félnek a helyes formától, attól, hogy: *adva van, biztosítva van, érintve van, el van látva*.

Szepesy Gyula, a kiváló nyelvész *Nyelvi babonák* című könyvének *Ne légyen egy nap, egy perc elveszítve* című fejezetében harminckét (!) oldalon át népnyelvi, kódexbeli és szépirodalmi példák nagy seregével bizonyítja, hogy ez az igeneves szerkezet már több mint ötszáz éve otthonos a magyar nyelvben. Sőt, a vogulok és az osztjákok nyelvében is megvan. Szó sincs *németességről*: a ma használt alakok a *germanizmusok!* Tessék csak elemezni a kifogásolt példamondatokat!

Elgondolkodtató, hogy kiknek nyersanyaguk és munkaeszközük a nyelv, azok sem hiszik el, igenis így helyes: „Be van az én szűrőm ujjá *kötve*”, „Zöldre van a rácsos kapu *festve*”, „Akit én szeretek, meg van az *szeretve*”, és a germanizmust emlegetőkre az sem hat, hogy „*Német zászló lesz oda felütve*” (Arany); „*Hol boldog évim följegyezve vannak*” (Petőfi); „*Be van fejezve a nagy mű*” (Madách); „*Meg vagyok elégedve, amice*” (Mikszáth); „*De életem, sorsom ki van mérve*” (Ady).

Alea iacta est? Maholnap ezt halljuk, ezt olvassuk: „A kocka *elvetett*”. Törhetjük a fejünket: *mit vetett el* és hol?

Akiket mélyebben is érdekel ez a nyelvi babona, az alábbiakban teljes terjedelmében elolvashatják azt a könyvfejezetet, amelyre a fenti cikk hivatkozik. (PB)

Ne légyen egy nap, egy perc elveszítve

Szepes Gyula: Nyelvi babonák (Gondolat Kiadó, Budapest, 1986)

„Ne légyen egy nap, egy perc elveszítve” –írta Petőfi lobogó lelkesedéssel Az apostol című elbeszélő költeményben. A mindennapi beszédben hasonló kifejezéseket hallhatunk: „Végre, ez is *el van* intézve”; „A kérdés tegnap még *nem volt tisztázva*”; „Holnap a bolt csak este *lesz* becsukva”; „*Ki lett tagadva* az örökségből.” Ezeket a kifejezéseket közös névvel *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezetnek nevezzük. Másképpen így is szokták nevezni: *a létigével* alkotott *-va*, *-ve* igeneves szerkezet. A szerkezetben a *lenni* igének valamennyi alakja szerepelhet: *van*, *volt*, *lesz*, *lett*, *volna*, *lenne*, *lett volna*, *legyen*. Néha az *áll* ige is kapcsolódhat *a -va*, *-ve* képzős határozói igenévvél. Például: „*Nyitva áll* az ajtó” (Arany: Családi kör); „*Most biztosítva áll* már: a jövő” (Madách: Az ember tragédiája); „*És biztosítva áll* nagyság, erény” (uo.). Napjainkban országszerte el van terjedve az értelmiség körében az a tévhit, hogy a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezet magyartalan, német hatásra keletkezett – ahogy régebben mondani szokták: *germanizmus*. Ezt a mérhetetlen kárt okozó babonát nyelvészek, nyelvművelők kezdték hirdetni a múlt század vége felé. Tőlük vették át a tanárok, akik vad fanatizmussal üldözték és üldözik ma is ezt az alaptalanul idegenszerűnek mondott szerkezetet.

Ezzel a babonával kapcsolatban kettős feladatot kell végrehajtanunk. Először is, ki kell mutatnunk, hogy a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezet járatos az irodalmi nyelvben és a köznyelvben, megvan a régi nyelvben és a népnyelvben is. Másodsor, be kell bizonyítanunk az idegenszerűség vádjának képtelenségét, amire – mint a nyelvhelyességi elvek alapján már tudjuk – több lehetőség kínálkozik. Ha e két követelmény közül bármelyiknek eleget teszünk, már félig nyert ügyünk van, mert akkor jogosan vádolhatjuk rövidlátással, gondatlansággal a babona híveit. Ha pedig mind a kettőnek eleget tettünk, akkor jogosan bélyegezhetjük nyelvrontóknak a szerkezet üldözőit. Kezdjük el tehát a kutatást az irodalmi nyelvből, a népnyelvből és a köznyelvből vett példákkal. A tüzetes példatárat – hogy a fejtegetés folytonosságát meg ne szakítsam – a fejezet végén közlöm.

Ha gondosan megvizsgáljuk a rendelkezésünkre álló forrásokat, akkor az idevonatkozó példák tanúskodása alapján kétségtelennek kell tartanunk, hogy a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezet legrégibb nyelvemlékeinktől fogva, tehát több mint 500 év óta otthonos nyelvünk minden rétegében.

A) A germanizmus babonája

Egészen bizonyos, hogy Balassinak, Károli Gáspárnak, Pázmánynak, Faludinak, Mikesnek, Berzsenyinek, Csokonainak, Vörösmartynak, Tompának, Petőfinek, Madáchnak és a fiatal Aranyak egy pillanatra se jutott eszébe, hogy a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezetnek a legkisebb köze volna a germanizmushoz. Ha egy kis statisztikai gyűjtést végzünk, kimutathatjuk, hogy Vörösmarty költői műveiben több mint 300-szor, Petőfi költeményeiben 200-szor, Tompa összes költeményeiben 220-szor, Arany költői műveiben 340-szer találjuk meg ezt a szerkezetet. És milyen nagy változatossággal! Ha klasszikusaink életre kelnének, és elolvasnák a szerkezetről 100 év óta összeírt cikkeket, kézikönyveket és nyelvtanokat, akkor vagy a saját műveiket dobnák a tűzbe – szégyenükben, vagy a nyelvhelyességi irományokat – haragjukban.

A germanizmus vádját valamikor az 1860-as évek táján agyalta ki néhány nyelvész, tanár és nyelvtanító, és ez a koholmány egy-két évtized alatt járványként terjedt el nyelvészi és tanári körökben. Ha ebben a kérdésben tisztán akarunk látni, fehér lappal kell indulnunk.

A Jókai Kódex szövege, amelyben már mai formájában megtaláljuk a *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezetet, a magyar nyelv 14. század végi állapotát tükrözi. Nem lehet kétséges, hogy az 1380 táján írásos szövegben olvasható szerkezet már jóval előbb ugyanebben a formában megvolt az élő nyelvben. Ebben az időben azonban még nem beszélhetünk német nyelvi hatásról. A germanizmus-vadászok tehát anakronizmust követtek el, összekeverték a korokat, mert nem lehet idegenszerű az a nyelvi eszköz, amely már abban a korban is járatos volt nyelvünkben, amikor a forrásul megjelölt idegen nyelv még nem hathatott nyelvünkre.

De vannak más bizonyítékaink a germanizmus babonájával szemben. Állítsuk egymás mellé a *lenni + -va, -ve* igeneves magyar szerkezetet, és azt a német szerkezetet, amelyet a németek a magyar szerkezet megfelelőjeként használnak. Magyarul így beszélünk: „Az ellátás *biztosítva van*”; „A levél *meg volt írva*.” Akik tudnak németül, azok így fordítják németre ezt a két mondatot: „Die Versorgung *ist gesichert*”; „Der Brief *war geschrieben*.” Hasonlítsuk össze a két szerkezetet. A német szerkezetben szereplő *gesichert* és *geschrieben* nem azt jelenti, hogy: *biztosítva és írva, megírva*, hanem azt, hogy *biztosított, illetve: írott, megírt*. Nyilvánvaló tehát, hogy a két szerkezet lényegesen különbözik egymástól. A magyar szerkezetben *határozói igenév* áll, a német szerkezetben múlt idejű (v. befejezett) *melléknévi igenév*. Ez legalább olyan nagy különbség, mint amennyire az *alma* különbözik a *körtétől*.

Továbbmenve, azt is megállapíthatjuk, hogy a németek igen sok esetben még csak nem is igenevet használnak a magyar *-va, -ve* igeneves szerkezet visszaadására, hanem egészen másképp szerkesztik a mondatot. Meglepő, hogy még az *ablak nyitva van* egyszerű kifejezést sem húzhatjuk rá a német kaptafára. Németül ez így van: *das Fenster ist offen*. Tehát se nem *öffnend* 'nyitva', se nem *geöffnet* 'nyitott'. Az *offen* inkább olyasmit jelent, hogy: 'nyílt'. Más példák a magyar és a német szerkesztés különbségére: „*Meg leszel lepve*” 'das wird eine Überraschung für dich' (= ez meglepetés lesz számodra); „*Meg voltam akadva*” 'Ich wusste nicht was zu machen' (= nem tudtam, mit is csináljak) stb. stb.

De van egy másik vád, azaz babona is az idegenszerűséggel kapcsolatban. A múlt század szemellenzős nyelvművelői azt tanították, és a mai nyelvművelők közül is sokan azt tanítják, hogy a szerkezet a *latin szenvedő igeragozás* hatására keletkezett.

Először is, akik tanultak latinul, jól tudják, hogy a latin szenvedő igéket, amelyek személytelen mondatszerkesztésre szolgálnak, a régi fordítók az esetek túlnyomó részében magyarul is szenvedő igékkel adták vissza. Éppen azért jártak el így, mert a latinban nincsen olyan szerkezet, amely csak megközelítőleg is hasonlítana a magyar *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezethez. A „dictum est antiquis” kifejezést Károli így fordítja: *megmondattott a régieknek*. Eszébe se jut úgy fordítani, hogy: *meg volt mondva* a régieknek. Egyébként Károli csaknem minden latin szenvedő igét szenvedő igével fordít magyarra. Talán ez hat leginkább zavarólag ebben a kitűnő bibliafordításban a mai olvasó számára. Íme egy példa: „Ki jóllehet e világ fundamentomainak felvettetések előtt *rendeltetett* volt, de *megjelentetett* az utolsó időkben ti érettetek” (Péter 1. lev.). Apácai Magyar Enciklopédiájában ilyesmiket találunk a latin szenvedő igék hatására: „hasonlóképpen *helyhezítetttek*”; „csillagnak *mondattathatik*” stb.

Másodszor, a magyar *-va, -ve* igeneves kifejezéseket gyakran egész más kifejezésekkel kell megközelítően visszaadni latinul. Például: „*Legyetek üdvözölve!*” 'Salvete!'; „*Feledve nem leszen*” (Pázmány) 'Non erit in oblivione' (= Nem lesz feledésben); „*A folyó be van fagyva*” 'Flumen frigore constitit' (= A fagytól beállt) stb.

Harmadszor, régi népdalainkban, amelyek a 17. századi daloskönyvekben maradtak ránk, de már nyilvánvalóan századokkal előbb szájrul szájra jártak, és terjedtek el országszerte, gyakran találkozunk a *-va,-ve* igeneves szerkezettel. Például:

Akár mennyek az világ végire,
Az tengernek tulsó szegletire,
Én szívembül nem *lész kirekesztve*,
Megkereslek, szívem, esztendőre.

Elég nagy szívemnek fájdalma,
Mellyért szívem búval *rakva*,
Hogy tőlem *leszesz elválva*
Legyen Isten akarattya.

De *el vagyok határozva*,
Szabadságom *el van zárva*,
Olyan vagyok, mint az árva,
Isten *legyen* jókkal *áldva*.

Akik azt állítják, hogy ezek a *-va, -ve* igeneves kifejezések a latin *-tattatik, -tettetik; -tattatott, -tettetett* formákból keletkeztek, azok nem tudják megítélni, hogy valamely nyelv milyen mondattani formákat vehet át egy másik nyelvből.

Negyedszer, a magyarhoz legközelebb álló vogul és osztják nyelvben is megtaláljuk a *létigével* alkotott határozói igeneves szerkezetet. Ráadásul az osztják nyelvben még az alkotó elemek is hajszájra ugyanazok, mint a magyarban. Az osztjában a határozói igenév képzője a *-mán*, amely ikertestvére a magyar *-ván, -vén* igenévképzőnek. A magyar nyelvből a *-mán* igenévképző kiveszett, de megmaradt a vele azonos eredetű *-mány, -mény* főnévképző (tartomány), amely a *-vány, -vény* főnévképzőnek ma is egyenrangú párja. Ide iktatok egy osztják határozói igeneves szerkezetet: *lavem halmán ol*, magyarul: *lovam halván van*, vagyis: *meg van halva*. A legközelebbi rokonnyelvek tanúsága szerint tehát kétség sem fér hozzá, hogy a magyar *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezet gyökerei az ugor korba nyúlnak vissza, amikor őseink még hírét se hallották a latinoknak vagy a germánoknak (Nyelvőr, 102:279-81).

Ezek után önként vetődik föl a kérdés: hogyan történhetett meg, hogy erre az ősi szerkezetre a különféle rendű és rangú nyelvművelők mégis rásütötték a germanizmus bélyegét? Elemzésre egyáltalában nem vállalkoztak. Elég volt ennyit kijelenteni: ezt latinul is így mondják – tehát *latinizmus*, ezt németül is így mondják – tehát *germanizmus*. Eleinte inkább csak a szavakkal törődtek, de a szavak után fokozatosan a szólások, kifejezések, vonzatok, szerkezetek kerültek sorra. Így rótták meg többek között a sok ezerből néhány példát kiragadva – ezeket: *hangsúlyozni* 'akzentuieren'; *tanulmányozni* 'studieren'; *minden ok nélkül* 'ohne jede Ursache'; *szeretetreméltó* 'liebenswürdig'; stb. stb. Már csak az hiányzott, hogy például a *kő* szavunkat is a germanizmusok közé sorolják avval az érveléssel, hogy a német-magyar szótárban a német *Stein* szó jelentéseként ezt találjuk: *kő*.

Az idegenkutatás tobzódását sokan kifogásolták. Jogosan! Mert a nyelvi eszközök, elsősorban a szavak eredetének vizsgálata sok szempontból előmozdíthatja ugyan a nyelvtudomány fejlődését, de a kifejezések, szólások, vonzatok több-kevesebb hasonlóságának kimutatása céljából végigpásztázni, gereblyézni, rostálni s körülöttünk élő összes népek nyelvét, és esetleg csak

megközelítő, csupán látszólagos egyezés, hasonlóság alapján ráolvasni a magyar nyelv kifejezési eszközeire az idegen eredet szentenciáját – nem egyéb tudományos mázzal bevont szemfényvesztésnél. Az effajta nyelvészkedés heves tiltakozást váltott ki több oldalról. Arany is rosszalotta ezt az eljárást. Prózai írásokban és satirikus versekben ítélte el a nyelvhelyeskedésnek ezt a formáját, mely végső soron oda torkollott, hogy a magyarok a környező nyelvek gyámkodása nélkül a legegyszerűbb gondolatokat, mondanivalókat se tudták volna kifejezni. Idézem Arany János idevágó sorait:

Kisütik, hogy a magyar nyelv
Nincs, nem is lesz, nem is volt;
Ami új van benne, mind rossz,
Ami régi, az meg tót.

(1878)

Szót, ragot és képzőt idegenből mennyit oroztál
Attól fogva, hogy e négy folyam árja itat,
Miklosich és Dankovszky nyomán, s irigyelve babérjok,
Egy sereg ifju tudós rád bizonyítja mohón.

(1881)

Ahogy indult a nyelvészet árja:
Árpád nyelve csak ferdített árja.
Mert a nyelvnek is van pestises járványa,
Ha nem volna, csinál doktora, bábája.

(1861 körül)

B) Az állapot-szabály babonája

Az 1870-es évek vége felé a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezetet az iskolákban már a leginkább üldözendő nyelvi eszközök közé sorolták. A *-va*, *-ve* üldözése azután továbbgyűrűzött, s behatolt az irodalmi körökbe. Annyira, hogy Arany János nem bírta tovább nézni ezt az esztelen nyelvrongálást, és 1897-ben a Margitszigeten Simonyi Zsigmondnak, a Magyar Nyelvőr nagy tekintélyű munkatársának egy cédulát adott át, melyre egyebek közt ez volt írva: „*Be van* az én szűröm ujja *kötve*”; „A kállai utca *ki van festve*”; „Már a jelentés le *volt tisztázva*, mikor ő odajött”; „Ha le *lesz írva*, csak tedd a többihez”; „Mire a búza le *lett vágva*, beesteledett.” Ezek jogos magyar kifejezések.

Simonyi csak 1907-ben közölte a cédula tartalmát a Nyelvőrben, abban a tanulmányban, amelyet a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves kifejezések védelmében írt. Indulatos szavakkal ítélte el azt a kampányt, amelyet az iskolák folytattak a *-va*, *-ve* igenév ellen. Tanulmánya ezekkel a szavakkal kezdődik: „Valóságos örület az, amit mostanában ezekkel a kifejezésmódokkal elkövetnek iskolai és irodalmi körökben. Országszerte el van terjedve az a balvélemény, hogy minden ilyen kifejezés hibás, magyartalan” (Nyr. 36: 385). Simonyi elsősorban az iskolát okolja ezért. Így folytatja: „Tanárainknak, tanítóinknak, könyvbírálóinknak olyan siralmas fogalmaik vannak a nyelv mivoltáról és nyelvünk életeréről, hogy ilyen egyszerű kérdésekben nem tudnak eligazodni. Őnekik »rendkívül csúnyán« hangzanak azok a kifejezésmódok, amelyek ezrivel fordulnak elő régebb és újabb irodalmunkban, amelyeket széltiben használnak legjobb íróink s nyelvünknek legjelesebb művészei, s amelyek folyton-folyvást élnek Kárpátoktól Adriáig, még a legelrejtettebb falukban is... És tanítóink, akiknek ápolni

és terjeszteni kell nemzeti nyelvünk gyökeres sajátosságait, olyan kevéssé bízhatnak a saját nyelvérzékükben, hogy gondolkodás nélkül, szajkó módjára ismétlik vaskalapos nyelvtanosok alaptalan ítéleteit” (uo.).

Éles kifakadás ez a tanárokkal szemben. És ebben a formában szerfölött igazságtalan is. A *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezet üldözésének ódiума – nincs mit kertelni – a nyelvészek, nyelvművelők lelkét terheli elsősorban. És csak azután a tanárokét. Ha Arany János, a költő már 1879-ben aggódva nézte a tornyosuló veszélyt, a nyelvészek miért nem vették észre? Vagy ha észrevették, miért nem szálltak szembe azonnal a nyelvrombolókkal? Miért vesztegettek el hosszú évtizedeket ölbe tett kézzel?

Simonyi 1907-ben már bizonyára érezte, hogy a nyelvészek súlyos mulasztást követtek el, hiszen az ő feladatuk lett volna a magyar nyelv védelme, nekik kellett volna megvédeni nyelvünknek egyik ősi eszközét! Elhatározta tehát, hogy végre szembefordul az árral. Amikor azonban látta, hogy milyen vaskalapos sereggel kell megküzdenie, inkább a kompromisszumos megoldás mellett döntött.

Megszerkesztette az úgynevezett *állapot-szabályt*, amely úgy szólt, hogy csak akkor helyes és magyaros a *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezet, ha állapotot jelöl. Evvel a mesterkéltnél *állapot-szabállyal* akarta megmenteni a *-va, -ve* igeneves kifejezéseknek egy részét: a kisebbik részét; eleve fölládozva a nagyobbikát.

A kompromisszum azonban ezúttal se vezetett jóra. Hiszen maguk a nyelvészek se tudták számos esetben eldönteni, hogy ez vagy az a kifejezés állapotot jelöl-e vagy sem. Napjainkban se tudják eldönteni. Az is zavarólag hatott, hogy az irodalmi alkotásokból jól ismert *lenni + -va, -ve* igeneves kifejezések jó része nem állt összhangban az *állapot-szabállyal*, amelynek határait éppen ezért folytonosan bővíteni kellett. Annyira, hogy az *állapot* szó már tartalmatlanná vált.

Az Értelmező Szótár így határozza meg az *állapot* fogalmát: „Az egyének testi-lelki minősége, helyzete, életének valamely szakaszán. Élettelen tárgynak hosszabb-rövidebb ideig tartó tulajdonsága.” Vizsgáljunk meg példaképpen néhányat a nyelvművelők által is helyesnek tartott irodalmi és köznyelvi kifejezések közül:

„Istennek ajánlva *legyetek* immár til!” (Balassi); „A posztó *meg* van véve rég” (Petőfi); „Mária! bűneid *meg vannak bocsátva*” (Arany); „Az öreg pincér se gyanítja, Hogy versbe *legyen kanyarítva*” (Arany); „Ki *vagy* fizetve, béna koldus, S most *meg fogsz halni*” (Ady).

Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy Balassi fegyvertársainak, az egi vitézeknek nem volt testi-lelki minőségük az Istennek való *ajánlottság*, tehát nem voltak *ajánlott állapotban*. Nyilvánvaló, hogy a posztónak nem volt hosszabb-rövidebb ideig tartó tulajdonsága a *megvettség*, tehát nem volt *megvett állapotban*. Nyilvánvaló, hogy a bűnök nincsenek megbocsátott *állapotban*, az öreg pincér nem volt *kanyarított állapotban*, a béna koldus sem volt *kifizetett állapotban*.

Ha azt mondom: *meg vagyok veletek* áldva, akkor nem vagyok *áldott állapotban*; ha azt mondom: a rag itt ki van *téve*, akkor a rag nincs kitétt állapotban; ha azt mondom: *legyetek* üdvözölve, akkor barátaim nincsenek *üdvözölt állapotban*; ha azt mondom: ez a kabát már *el* van adva, akkor a kabát nincs *eladott állapotban*. És így tovább.

Mármost, jól gondoljuk meg! Vajon ki az, aki beszéd vagy írás közben hajlandó latolgatni, az ujjain vagy a kabátgombjain számolgatni, hogy melyik kifejezés jelöl *állapotot* és melyik nem? S ha mégis hajlandó, és ráébred arra, hogy egy sereg *-va, -ve* igeneves kifejezés kétségtelenül *nem jelent állapotot*, holott ezek a *nem-állapotos* kifejezések legnagyobb költőink, íróink legismertebb verseiben, műveiben is megtalálhatók, akkor elveszti az *állapot-szabályba* vetett hitét, de

egyúttal arra az elhatározásra jut, hogy legcélszerűbb, ha a -va, -ve igeneves kifejezéseket valamilyen más megoldással pótolja. Ez az elhatározás, amiből idővel *tömeges* elhatározás lett, a -va, -ve igeneves szerkezet fokozatos háttérbe szorulását eredményezte, most már nemcsak az iskolákban, hanem a sajtóban is.

A nyelvészek, nyelvművelők közül sokan mind a mai napig nem ismerték el az *állapot-szabály* meddőségét, használhatatlanságát, káros voltát. Ahelyett, hogy már régen eltörölték volna a tudományos alapot nélkülöző szabályt, és jobban figyelembe vették volna a nyelvi valóságot, inkább azt a kényelmes eljárást választották, hogy a köznyelvi jelentéstől eltérő értelmet adtak az *állapot* szónak. Minden olyan igeneves kifejezésre, amelyet valamilyen oknál fogva nem zárhattak ki a használatból, rá akarták erőszakolni az *állapot* jelentést. Márpedig, a köznyelvi jelentésnek önkényes megváltoztatása ebben az esetben éppúgy megengedhetetlen, mint minden más esetben. Ha a nyelvészek kifogást emelnek az ellen joggal –, hogy a kereskedelemben a köznyelvi jelentéstől eltérő értelmet adjanak a *bonyolít, kiszerele, göngyöleg* szavaknak, akkor nekik maguknak sincs joguk ahhoz, hogy a nyelvművelésben önkényesen megváltoztassák az *állapot* szó jelentését, értelmét.

C) A szerkezet funkciói

Aki eltéved egy labirintusban, nehezen találja meg a kivezető utat, mert a józanul megfontolt útkeresés helyett pánikszerűen akar menekülni. Így jártak a nyelvészek is a -va, -ve igeneves szerkezet esetében.

Pedig a 19. század végi kapkodást követő évtizedekben a nyelvészek közül többen is fölismerték a *germanizmus* babonájának romboló hatását és az állapot-szabály meddőségét. El kellett volna vetni mind a kettőt, és előlről kellett volna kezdeni a kutatást a nyelvi valóság alapján. Sajnos, ennek az ellenkezője történt. Újabban némely nyelvészek kijelentették, hogy a magyar nyelvben használatos *lenni* + -va, -ve igeneves kifejezéseknek nincs mindig hasznos funkciójuk. Szerintük minden egyes esetben el kell döntenie, hogy van-e a szerkezetnek a mondanivaló szempontjából hasznos funkciója, és csak azokat a kifejezéseket szabad használni, amelyek megfelelnek ennek a követelménynek.

Elképzelhetjük, hogy mi lett ennek a következménye! Hiszen soha senki addig nem határozta meg a szerkezet funkcióit! Hogyan várhatták tehát, hogy bárki is eldöntse: van-e a szóban forgó szerkezetnek ekkor vagy akkor hasznos funkciója?

Persze sokan érezték ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát, és egy alkalommal, amikor egy nyilvános vita során határozottan síkra szálltam a *lenni* + -va, -ve igeneves szerkezet mellett, vitapartnereim fölszólítottak, hogy ha elutasítom az állapot-szabályt, akkor határozzam meg a szerkezet használatának szabályait. Ennek a kérésnek eleget téve próbáltam meghatározni a szerkezet funkcióit a magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusán (1972) tartott előadásomban, amely kibővítve ugyanabban az évben nyomtatásban is megjelent a Magyar Nyelvőr 96. évfolyamának 4. számában.

Kutatásaim kiterjedtek a régi nyelvre, a népnyelvre, a köznyelvre, az irodalmi nyelvre, sőt a rokon nyelvekre is, ezek alapján sikerült fényt derítenem a szerkezet funkcióira és keletkezésére.

A magyar nyelv minden rétegének tanúsága szerint a szerkezet a **cselekvés** vagy **történés** **EREDMÉNYÉNEK** jelzésére jött létre.

Ha valamit *beoltunk*, akkor *oltva* van, régiesen *oltván* *vagy*on, vagyis az *oltásnak* az *eredményét* jelezzük. Az *oltásnak* kézzel fogható eredménye is van: az *oltvány*, amiből egy kis elmélkedéssel rájöhethetünk arra, hogy a -*ván*, -*vén*

igenévképző azonos a *-vány, -vény* főnévképzővel. Régen így beszéltek: Én is *tanítván* (= tanítva) *vagyok*, vagyis engem is tanít valaki, egy bizonyos tanítómester. Ezt az „Én is *tanítván vagyok*” kifejezést bizonyára mai nyelvérzékkel is mindenki úgy érezheti, hogy közel áll a ma is használatos másik kifejezéshez: Én is *tanítvány* *vagyok*. Innen már csak egy lépés kellett a *-ván, -vén* igenévképző és a *-vány, -vény* főnévképző különválásához (Nyelvőr, 102: 280).

Ha kiterjesztjük vizsgálódásunkat az osztják és a vogul nyelvre, ugyanarra a megállapításra jutunk: a *létigével* alkotott határozói igeneves szerkezet legközelebbi rokon nyelveinkben is a cselekvés és a történés *eredményét* jelzi. Az osztják és vogul szövegekben gyakran találunk efféle határozói igeneves kifejezéseket: *Jól meg van mérve*; A kutyák *meg vannak kötve*; Valahova *el lett vive*; A róka egy helyen *el van rejtőzve*; A suba ugyancsak *ki van cifrázva*; Ezért *volt* a rénszarvasbőr *leterítve*; stb.

Az *eredmény* jelzése a magyarban csakúgy, mint az osztjákban és a vogulban különféle irányokba ágazott el. Ez érthető. Ha ugyanis nem annyira a cselekvés vagy a történés köti le a figyelmünket, hanem annak *eredménye* (nem az *oltás*, hanem az *oltvány*), akkor a cselekvés és a történés mintegy mozdulatlanra merevedik. Így jöttek létre a cselekvés és a történés mozdulatlanra merevített (statikus) és ezáltal jobban szemlélhető formájából az alábbi funkciók:

a) Személytelen mondatszerkesztés Személytelen mondatszerkesztésre minden nyelvnek szüksége van. Meg is található minden nyelvben, legközelebbi rokon nyelveinkben ugyancsak. Ehhez sokféle eszköz állhat rendelkezésre. A magyarban ilyen eszköz többek között a *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezet. A személytelen szerkesztésnek több indító oka lehet:

A beszélő nem ismeri pontosan a cselekvő személyt, tehát általános alanyt kell kifejeznie: „Az is *tudván vagyon*” (Bécsi Kódex); „Bármely szent emlék *van csatolva* hozzá” (Petőfi: A nemzetgyűléshez); „Szakmány módra *van* rám *mérve* minden óra” (Arany: Toldi); „De tán *meg is van átkozva*” (Krizsa: Vadrózsák); „Katonának *vagyok híva*” (népdal); „Régóta *be van bizonyítva*” (köznyelv).

Megesik, hogy a beszélő ismeri a cselekvő személyt, de valamely okból nem látja szükségesnek, célszerűnek, illőnek megjelölni. Például: „kik *parancsolván vannak* ténettek” (Jordánszky Kódex); „Hol boldog évim *följegyezve vannak*” (Petőfi: Búcsú 1844-től); „Nincs talán még *elfeledve a dal*” (Tompa: A madár fiaihoz).

Az élőbeszédben igen fontos a *szemlélet* kérdése. A magyar nyelv, más nyelvekhez hasonlóan, ki tud fejezni egészen finom szemléleti különbségeket is. Ha a tegnapi napot élénken magam elé képzelem, mintegy a jelenben szemlélem, akkor a múltbeli cselekvés közlésére használhatok jelen időt is. Például: „Képzeld, *tegnap*, amint *megyek* az utcán, egyszer csak *megállít* egy ismeretlen ember, és így *szól* hozzám...”.

A *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezet kiválóan alkalmas ilyen szemléleti különbségek kifejezésére. A beszélő igen sokszor meg tudná jelölni a *cselekvő személyt*, mégsem teszi, mert figyelmének központjában nem az áll, hanem a cselekvés, amely statikusan szemlélve jobban kidomborítható, mintha dinamikus vagy narratív közlésmódot alkalmaznánk. Ha a bíráló ezt írja egy tanulmányról: „Az egész anyag rendszertelenül *van összeválogatva*”, akkor nem a szerző a fontos számára, hanem a rendszertelenség tényének megállapítása. „Ez mind szerda óta *van tojva*”, bizonygatta a hétvégi piacon a falusi elárusító asszony. Mondhatta volna így is: „Ezt mind szerda óta *tojták* a tyúkok.” Ő azonban nem azt akarta bizonygatni, hogy *a tyúkok tojták* a tojást, amire nem is lett volna szükség, hanem azt, hogy frissek a tojások.

Gyakran előfordul, hogy a cselekvést egyszerre többen is végezhetik, s ilyenkor különböző személyű alanyokat kellene egyetlen mondatban egyszerre használni. A személytelen igeneves szerkezettel jól meg lehet oldani ezt a problémát. Jó példa erre a sokat emlegetett, alaptalanul germanizmusnak bélyegzett, kárhóztatott kifejezés: *százszor meg lett mondva* neki. Az igazság ugyanis az, hogy ez a kifejezés semmilyen idegen nyelvből nem származtatható (németül többnyire így fejezik ki: „Man hat ihm tausendmal gesagt”), és teljesen beilleszkedik a magyar nyelv rendszerébe. Ezenkívül a *százszor meg lett mondva neki* a maga személytelenségével több személyre is utalhat: én *megmondtam*, ő *megmondta*, mi *megmondtuk*, ők *megmondták*. Nyelvi képtelenség volna ezt ragozott igével kifejezni, hiszen egyetlen mondatnak nem lehet négy alanya és négy állítmánya. Más példák az efféle mondatszerkesztésre: „Ezen nem lehet változtatni, véglegesen *el van határozva*”; „Annyit mondhatok csak, hogy *el lesz intézve*”; „Minden egy kártyára *van föltéve*”; „A kérdés nincs *megoldva*.”

Jól tudom, mások is bizonyára tudják, hogy miért van ez a nagy berzenkedés a *százszor meg lett mondva* kifejezés ellen. Azért, mert a nyelvvelők szerint a *lesz* és *lett* igealakot egyáltalában nem szabad használni *-va*, *-ve* igeneves kifejezések szerkesztésére. Hogy miért? Mert a nyelvvelők szerint a *lesz* + *-va*, *-ve* és a *lett* + *-va*, *-ve* mindig gyanúsítható germanizmussal, de egyébként sem igen alkalmas az állapot kifejezésére. A germanizmus és az állapot babonájának megdöntése után persze ez az önkényes ítékezés automatikusan érvényét veszti.

Nem felejtettük el még **Arany János**nak azt a nevezetes céduláját. Ha jól megnézzük a cédulát, láthatjuk, hogy *lesz* és *lett* igealakokkal szerkesztett *-va*, *-ve* igeneves kifejezés is szerepel rajta. De Arany a saját költeményeiben is használ ilyen kifejezéseket: „Mire a nap még egyszer kisütne, Német zászló *lesz* oda *felütve*” (Török Bálint); „*Aranyozva lettek* a vad sziklák” (A lantos). Másoktól is idézhetünk példákat. **Vörösmarty**: „*Teljesítve lesz* parancsod” (Csongor és Tünde); „De a vihar *megengesztelve lőn*” (Mese a rózsabimbóru). **Petőfi**: „Még csak néhány perc És kockánk *eldobva lészen*” (Jőj el végre); „*Ketté lett vágva* multja és jelenje” (Az apostol). **Ady**nak egyik híres verse is idekívánkozik: „Ki előttem kis kérdőjel vala S csak a jöttömmel *lett beteljesedve*” (Elbocsátó szép üzenet). **Illyés Gyulával** zárom a sort: „az óceánhoz, a szigetvilághoz, ahonnan kizártan *lettem bezárva*” (Amiel udvarol).

b) Állapotjelzés Az eredmény jelzésének csupán altípusa az állapot jelölése, amely a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves kifejezéseknek jóval kisebb hányadára terjed ki, mint a nyelvvelők hirdették és hirdetik. Az idetartozó állapotjelző kifejezésekkel jelölhetem egyrészt a fizikai állapotot: *ki van sütvé*, *föl van forralva*, *ki van száradva*, *ki volt merülve*, *be volt rúgva*, másrészt a lelki állapotot: *meg volt tébolyodva*, *meg vagyunk elégedve*, *halálra van rémülve*. Ennek a szűkebb körű típusnak alapján szerkesztették meg a nyelvvelők a *lenni* + *va*, *-ve* igeneves szerkezet használatának a szabályát.

c) A cselekvés intenzitásának fokozása Tipikus magyar kifejezésmód, amely egyetlen más nyelvben se található meg. Példák: „Amit én csinállok, az *meg van csinálva*.” Értsd: *jól meg van csinálva*. – „Ha ő eltesz valamit, akkor az *el van téve*.” Értsd: nehéz megtalálni. – „Akit az Isten ver, az *meg van verve*.” Értsd: szörnyen, keservesen.

d) A mondanivaló színezése, tömörítése Gyakori eset, hogy a szerkezetben az igenév a mondanivaló szempontjából nem lényeges elem, csupán színezésre, kiegészítésre szolgál. Például: „A bögre csordultig *volt töltve*”; „A szobor egyetlen márványtömbből *van alkotva*”; „Mind a négy sarkába babám neve *van varrva*”; „A

szeme vörösre *volt sírva*.” A közlő elsősorban azt akarja mondani, hogy a szeme vörös volt. Tömören közli ennek az okát is: *a sírástól* volt vörös.

e) A mozgás befejezettségének jelölése Egyes nyelvújítók azt állították, hogy a mozgást, helyváltoztatást jelentő igék nem alkothatnak igeneves szerkezetet. Ha azonban az élő nyelvet vizsgáljuk, ez az állítás megdől. Például: „De lám, mintha ördög *volna belé bújva*” (Arany: Toldi); „Feje a vállára *van billenve*” (Gárdonyi: A láthatatlan ember); „A kertben találtam meg, *rá volt borulva* a kerítésre”; „A bor egy csöppig *ki volt folyva*”; „A fa alól szedtem föl, *le volt esve*.”

f) Egyéb funkciók Az összefoglaló cím alá különféleképpen csoportosítható kifejezések tartoznak. Csak néhányat említek közülük:

Állandó kifejezések. – Ilyen esetekben a határozói igenevet sem ragozott igével, sem egyéb módon nem helyettesíthetjük. Példák: „*Adva van* egy derékszögű háromszög”; „*Találgatásokra vagyunk utalva*”; „*Napjai meg vannak számlálva*”; „*Jó órában legyen mondva*”; „*Tétlenségre vagyunk kárhóztatva*”; „*Ki van rá rúgva*”; „*Sok szenvedésnek lesztek kitéve*.”

Valamely tárgy esetleges helyének és odajuttatásának megjelölése. Például: „*Nyitva volt* az ajtó, azaz nem is *nyitva*, hanem a sarkából messze *kihajítva*” (Arany: Toldi szerelme); „*Alig találtam meg a cipőm, oda volt dobva a sarokba*”; „*Nem tudtam elérni, a legfelső polcra volt lökve*.”

D) A ragozott ige babonája

A Nyelvészek és laikusok egyaránt szokták hangoztatni – rendszerint gúnyolódva –, hogy kétségtelenül hasznos meghatározni a *-va*, *-ve* igeneves szerkezet legfőbb sajátosságait, legfontosabb funkcióit, de evvel még nincs teljesen megoldva a kérdés, mert nem kapunk útbaigazítást arra nézve, hogy milyen igékkel lehet és milyenekkel nem lehet *-va*, *-ve* igeneves szerkezetet alkotni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem minden ige alkalmas erre a szerepre. Mindjárt sorolnak is ilyen alkalmatlan igéket: *énekel*, *esik*, *urgrik*, *mutat*, *belép*, *mászik* stb. És rögtön következnek a nagyágyúnak szánt példák is. Mert lám, nem szerkeszthetünk például efféle mondatokat: „*Ez a nóta szépen van énekelve*”; „*Kovács Péter már 20 éve be van lépve a társaságba*”; „*A macska föl van mászva a fára*”; „*A mókus le van ugorva a fáról*”; „*Füge lesz neki mutatva*” stb. Persze némelykor ilyen alkalmatlannak látszó igével is alkotunk *-va*, *-ve* igeneves szerkezetet. Petőfinél például A helység kalapácsa című elbeszélő költemény Mutató Táblájában ezt olvashatjuk: „*azonban az nincs megénekelve: hogy...*” Az *esik* igére már előbb említettem példát. De nem is ez a lényeg.

Szomorú és egyúttal nevetséges dolognak tartom, amikor a magyar nyelv berkeiben többé-kevésbé jártas felnőtt emberek ilyen gyerekesen érvelnek, ilyen tudománytalanul okoskodnak. Hiszen sok más nyelvi jelenséggel kapcsolatban is argumentálhatnánk hasonlóképpen. Sajnálkozhatnánk azon, hogy nem kaptunk pontos szabályt arra nézve sem, hogy milyen igékből lehet és milyenekből nem lehet *visszaható* igét képezni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem minden ige alkalmas erre. Nem fogalmazhatunk például efféle mondatokat: „*Ez a nóta szépen éneklődik*”; „*K. P. már 20 éve belépődött a társaságba*”; „*A macska fölmászódott a fára*”; „*A mókus leugródott a fáról*”; „*Füge fog neki mutatódni*” stb. Tehát papiroson minden igéből képezhetünk *visszaható* igét. De minek? És senkinek se jut eszébe, hogy komoly formában, közlés céljából a fentiekhez hasonló mondatokat szerkesszen *visszaható* igével.

Ugyanez a helyzet a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezettel kapcsolatban. Aki tanácstalanul áll, ha netalán döntenie kell, hogy mondhat-e, írhat-e ilyesmit: „*Be van lépve a társaságba*”; „*Föl van mászva a fára*” stb., az nem tud jól magyarul, vagy

megromlott a nyelvérzéke. Magyar anyanyelvű ember ezeken egy pillanatig sem gondolkodik. Hiszen a szellemtelenül csipkelődők, gúnyolódók éppen azért sorolnak föl hajuknál fogva előráncigált példákat, mert maguk is jól tudják, hogy a kipécézett igék nem alkalmasak -va, -ve igeneves kifejezések szerkesztésére. De vajon csak önnönmagukat tartják képesnek ilyen döntés hozatalára? Azt gondolják talán, hogy rajtuk kívül más közönséges halandóknak folytonosan töprengeniük kell minden nyelvi eszköz használatán?

Nem hiszem, hogy bárkinek, akár élőszóban, akár írásban szüksége van ilyen mérlegelésre, latolgatásra, föltéve, hogy magyar az anyanyelve. Bátran állíthatjuk, hogy minden magyar anyanyelvű ember pontosan tudja, hogy mikor lehet használni a *lenni* + -va, -ve igeneves szerkezetet, hacsak nincs megfertőzve a nyelvi babonáktól. Annak idején a katonaságnál, ha egy honvéd bement valamilyen okból egy idegen legénységi szobába, és ott egy magasabb rendfokozatú személyiség, mondjuk: egy őrzető is tartózkodott, akkor a honvéd: így jelentkezett feszes vigyázzállásban: „Őrzető úr, alázatosan jelentem, *beléptem* a legénységi szobába.” Egyetlen honvéd se mondta soha így: *be vagyok lépve*. Az egyik népdal őző nyelvjárásban így kezdődik: „Fölmásztam az epörfára, *Beakadt* a gatyám szára.” Soha senkitől nem hallottam ezt így énekelni: „*Föl voltam* mászva az epörfára, *Be lött akadva* a gatyám szára.” Még attul sem, aki hírét se hallotta a szabálykönyvnek.

Mivel az állapot-szabály nem vált be, sokkal radikálisabb szabályt kellett kitalálni. Olyat, amin egy pillanatig sem kell gondolkodni. Találtak is hosszas keresgélés után a nyelvművelők. Eleinte csupán szórványosan emlegették, mintegy kísérletképpen, s csak néhány évtizede kezdték hivatalosan és széleskörűen alkalmazni azt a semmilyen gondolkodásra nem készítő, mesterkéltszabályt, amely így hangzik: Ha nem vagyunk biztosak a -va,-ve igeneves szerkezet helyességében, akkor használhatunk helyette ragozott, cselekvő igealakot.

Meg is látszik a tanács eredménye! Ha az ember a mai napilapokat, folyóiratokat olvassa, keresve is alig talál *lenni* + -va, -ve igeneves kifejezéseket. A mondatok olyan ügyes machinációval vannak fogalmazva és szerkesztve, hogy csaknem mindig ott büszkélkednek bennük megoldásként a nyelvművelők által javasolt ragozott igék: *elintézték*, *megoldották*, *elhatározták* stb. Az persze a ragozott igéből se derül ki, hogy kik intézték el, kik oldották meg, kik határozták el. Ugyanakkor eltolódik az egész mondatnak a hangsúlya, elsikkad a mondanivalónak a lényege.

Azok a nyelvészek azonban, akik a magyar nyelv kifejezésbeli gazdagságát nagyra értékelik, egyáltalában nincsenek megelégedve a ragozott ige egyeduralmának kinyilatkoztatásával. A kifejezési eszközöknek effajta szándékos csökkentése, tapasztalatom szerint, csak a magyar nyelvvel kapcsolatban volt lehetséges. Soha nem olvastam olyan angol nyelvkönyvet, amely azt tanította volna, hogy ha nem vagyunk biztosak valamelyik igeidő használatában, akkor használhatunk helyette más igeidőt. Sohasem olvastam olyan finn nyelvkönyvet, amely azt tanította volna, hogy ha nem vagyunk biztosak a partitívusznak nevezett eset használatában, akkor használhatunk helyette tárgyesetet.

A nyelvszegényítő tanáccsal szemben a valóság az, hogy nem használhatunk a -va, -ve igeneves szerkezet helyett tetszés szerint ragozott igét. Néhány példa: „*Meg volt győződve*, hogy a gyerek tőle származik, pedig ha elárulnám neki, hogy...”; „*Meggyőződött* róla, hogy a gyerek tőle származik.” Az igeneves szerkezet itt *hiedelmet* fejez ki, a ragozott ige pedig *bizonyosságot*. „Napjai *meg vannak számlálva*.” Nem mondhatjuk, hogy *megszámlálták* a napjait. „Ne verjetez itt sátrat, mert ki *lesztek téve* a szélnek.” Nem mondhatjuk, hogy *kitesznek* titeket a szélnek.

„Ma egész nap *be voltam fogva*.” Nem mondhatom, hogy ma egész nap *befogtak*. Hogy nem a mesterkéltséggel regulázás, hanem az élő nyelvhasználat adhat útbaigazítást, mutatják a szinte jelentéktelen formai eltéréssel járó lényeges jelentésváltozások még magán az igeneves szerkezeten belül is. Például: „*Halálra voltak szánva*” és „*El voltak szánva a halálra*”. Mindenki érzi a különbséget.

Az a törekvés, hogy mindenáron cselekvő személyeket keressünk olyan mondatokban is, ahol erre voltaképpen nincs szükség, terjengőssé teszi a mondat szerkesztést. Ugyanakkor bizonytalanná, hiszen a ragozott igealakok mindig határozott személyhez fűződnek, holott igen gyakran több különböző személy is végezheti egyidejűleg ugyanazt a cselekvést.

A ragozott ige erőltetett használata sokszor meghamisítja a mondanivaló lényegét, mert túlzott hangsúlyt ad a cselekvő személynek a cselekvés eredményével, a cselekvés tényével szemben. Olyan hangsúlyt, amely távol áll a közlő szándékától. Ez folyton-folyvást megmutatkozik, amikor valamilyen idegen nyelvű szöveget magyarra kell fordítani, mert az idegen nyelvű szövegek – angol, orosz, finn (!), német szövegek gyakran tartalmazzak személytelen fogalmazást, s ezáltal szinte megoldhatatlan föladat elé állítják a fordítókat, mivel napjainkban a személytelen szerkesztésnek a „legális” lehetősége el van előlük zárva. Mit tehetnek tehát? Illegális lehetőségekhez folyamodnak. Ilyen lehetőség több is van. Az egyik a terjengős kifejezések alkalmazása.

Terjengős kifejezéseknek nevezik a nyelvvelők azokat, amikor a közlők több szót használnak, holott egy is elég volna. Ilyen kifejezések: *befejezést nyert*, *felvételt nyert*, *elintézésre került*, *alkalmazásra talált* stb. Tagadhatatlan, hogy a nyelvvelőknek igen nagy részük van a terjengős kifejezések elterjedésében, mert meggátolták a magyar nyelv rendszerének és szellemének megfelelő személytelen kifejezések alkalmazását.

A terjengős kifejezéseknél sokkal nagyobb kárt okozott a magyar nyelvnek a *-t*, *-tt* képzővel alkotott múlt idejű (befejezett) melléknévi igenév gátlástalan alkalmazása. Ez szintén kényszermegoldásként bukkant föl és terjedt el az üldözött *-va*, *-ve* igeneves kifejezések helyett.

E) A „tötö” nyelv

A „suksük” nyelv mintájára „tötö” nyelvnek nevezem azt a magyartalan nyelvhasználatot, amikor egyesek – manapság elég sokan – a *-t*, *-tt* képzős igenévet használják névszói állítmányul. Például: Az ellátás nálunk *biztosított*; Az előzés *megengedett*; A probléma még nem *megoldott* stb.

A „tötö” nyelv a század elején kezdett itt is, ott is föltűnni, főleg a publicisztikában, de csak szórványosan. Az 1910-es években divatossá vált, és a nyelvészek is fölfigyeltek rá. A *-t*, *-tt* igenév magyartalan használata ellen Simonyi Zsigmond írt először a Nyelvőr 46. évfolyamában (1917), majd utána a következő két évfolyamban is. Rámutatott arra, hogy a *-t*, *-tt* igenévnek névszói állítmányként való használata ellenkezik nyelvünk rendszerével: hibás magyarság, amely a német nyelv egyik sajátos nyelvi eszközének utánzásaképpen jött létre. Hogy ez valóban így van, azt az előzőekben világosan láthattuk. Emlékezzünk csak vissza, hogy amikor a német „Der Brief war geschrieben” kifejezést szó szerint lefordítottuk, ezt kaptuk: *A levél írott (megírott) volt*. Amikor ezt a német kifejezést: *Die Versorgung ist gesichert* szó szerint lefordítottuk, ezt kaptuk: Az ellátás *biztosított*. A „tötö” nyelv tehát nem egyéb, mint a német melléknévi igeneves kifejezéseknek *szolgái, magyartalan fordítása*, vagyis telivér germanizmus.

Simonyi azt írta, hogy a *-t*, *-tt* képzős igenévnek szóban forgó használata ellenkezik nyelvünk rendszerével. Vajon szabályokba foglalhatjuk-e a *-t*, *-tt* igenévnek

azt a használatát, amely nem ellenkezik, hanem összhangban áll nyelvünk rendszerével, hogy ennek alapján a helytelen használatra is rámutassunk? Igen, pontos szabályokba foglalhatjuk!

Ha teljesen elszigetelve, a szövegkörnyezetből kiragadva szemléljük ezeket a szavakat: *adott, járt, beszélt, sikerült*, nem tudjuk, hogy igeneveknek vagy igéknek minősítsük-e őket. Teremtsünk nekik szövegkörnyezetet, máris minden világossá válik. Ha főnevet teszünk utánuk: *adott szó, járt út, beszélt nyelv, sikerült vállalkozás*, akkor *jelzőként* állnak mint melléknévi igenevek. Ha személyes névmást, mutató névmást vagy főnevet teszünk eléjük: *ő adott, a gyerek járt, az beszélt, ez sikerült*, akkor állítmányi szerepet töltenek be.

A *-t, -tt* igenévképzővel ellátott ige-igék eredetileg kizárólag igenevek voltak, és csak később, a szövegösszefüggésben váltak igévé, illetve a mondatban váltak igei állítmánnyá. Mindezt tudva, most már megfogalmazhatjuk a *-t, -tt* igenév használatának szabályait.

1. Használhatjuk a *-t, -tt* igenévet *jelzőként*: géppel *írt* levél; biztosított eljárás; *bizonyított* tétel; *elvadult* táj.

2. Használhatjuk a *-t, -tt* igenévet *cselekvő igei állítmányként*: Apám ma géppel *írt* levelet; A házigazda nekem teljes ellátást *biztosított*; A barátom egy tételt hatásosan *bizonyított*. – Ez esetben természetesen tárgyias igéről van szó.

3. Használhatjuk a *-t, -tt* igenévet visszaható igei állítmányként: Ez a táj teljesen *elvadult*; A vállalkozás *sikerült*; Az ég *beborult*. – Ez esetben természetesen tárgyatlan igéről van szó.

Nyilvánvaló, hogy csakis a második pontban követhetünk el hibát a *-t, -tt* képzős igenév használatával kapcsolatban, abban az esetben, ha a *-t, -tt* igenévet szenvedő névszói állítmányként használjuk, hiszen nem tehetünk minden formai átalakítás nélkül tárgyatlanná egy tipikusan tárgyias ige-igét. Mindjárt meg is szerkeszthetjük a tiltó szabályt, negyedik pontként:

4. Nem használhatjuk a *-t, -tt* képzős igenévet *szenvedő névszói állítmányként*. – Nem mondhatunk, nem írhatunk tehát ilyesmit: *A levél géppel írt*; *Az ellátás nekem biztosított*; *Ez a tétel hatásosan bizonyított*.

Határozottan le kell szögeznünk, hogy aki ilyesmit leír, aki ilyesmit mond, az vagy nem tud jól magyarul, vagy megromlott a nyelvérzéke. Ha valaki ezt leírja, vagy mondja: Ez a lehetőség *kizárt*; A lakosok a folyó vizére *utaltak*; A csoport két tagja már *adott*; – tehát a „tötö” nyelvet használja, az ugyanolyan magyartalanságot követ el, mint aki elvéti a tárgyias igeragozást, és ilyesmit ír vagy mond: „*Jól tettél, hogy megvettél.*” A „tötö” járvány több szempontból is nagy károkat okoz a magyar nyelvnek.

a) Elmossa számos nyelvi eszközünk – a *-va, -ve* igenév, a *-t, -tt* igenév, a múlt idő – funkcióit. Annyira, hogy már igen sokan nem tudják, mikor melyiket kell használni. Ezáltal zavart okoz a mondanivaló megszerkesztésében. Szűrki, szegényíti a nyelvet.

b) Megrontja az emberek *nyelvérzékét*, szétzilálja az egész nyelvi közérzetet. Azelőtt „jó magyar szokás szerint” megmosolyogtuk a külföldieket, ha eltévesztették a tárgyias igeragozást, pl. „Én tudom magyarul”, vagy ha ilyesmit mondtak: „Én látok szép lány.” Ez a megmosolygás talán nem volt illő dolog, de azt mutatta, hogy mindenki élénken reagál minden magyartalanságra. Manapság mondhat bárki bármit magyartalanul, a nyelvérzékükben megzavart emberek nem mosolyognak rajta, sőt utánozzák, és ilyen zagyvaságokat is képesek leírni: „Nyugodtak lehetünk, mert a feladat már *megoldott.*”

c) Rontja a magyar nyelv *esztétikáját*. Tudjuk, hogy nyelvünkben túlteng az *e* magánhangzó. Nem ritkák az efféle mondatok: „*Szeged felett este, reggel fekete fellegek lebegtek.*” Kevesen eszméltek viszont rá arra, hogy ugyanúgy, sőt még inkább túlteng a *t* mássalhangzó. Nemcsak mint hang, hanem mint nyelvi elem. Tartsunk egy futólagos szemlét a *t* birodalmában: *-t* a tárgynak a ragja; *-t, -tt* a múlt idő jele; *-t, -tt*-vel képezünk igékből mellékneveket (*kopott, rekedt, rohadt*); *-t, -tt*-vel képezzük a szenvedő igét (a törvény *elfogadtatott*; börtönbe *vettetett*); a múlt idejű melléknévi igenevet (a *tatarozott* tetőre másztak föl); a műveltető igét (tíz kést *élesítettett*); *t*-vel kezdődik a gyakran előforduló második személyű névmás (*te, ti*); *t*-re végződik sok gyakori határozószó (*itt, ott, alatt, fölött* stb). Nem véletlen, hogy egész mondatokat szerkeszthetünk csupa *e*-vel és csupa *t*-vel. Például: „*Te tetted e tettett tettet?*” Ez ugyan mesterkéltnak mondható, de ha „A szónok állításai szerfölött vitások” helyett ezt mondja vagy írja valaki: „...szerfölött *vitatottak*”, mint ahogy ez ma szörnyen divatos, akkor egyetlen szóban többszörösére növelte a *t* hang, illetve a *t* betű számát. És ezt eredményezi fokozott mértékben a *-t, -tt* igenévnek névszói állítmányként való használata. Például: „Ez a gyermek is *veszélyeztetett*”. Örvendetes dolog, hogy már mások is föl hívták a figyelmet a *t*-nek erre a tobzódására. Kemény Gábor nyelvész is rámutatott a gyakran használt *t* egyhangúságára: „A jelzőként használt, egymás után következő *-t, -tt* képzős befejezett melléknévi igenevek (*érdekelte, továbbjutott, aratott*) monotonná, fülsértően kattogóvá teszik a szöveget, különösen ha a „*nyújtott*” állítmány időjelét és a „*teljesítményt*” tárgyragját is ideszámítjuk” (Élet és Tudomány, 1979. 33. sz.).

d) A „*tötő*” nyelv veszélyeztetési klasszikus költőink, íróink műveit; legkiválóbb alkotásait, legismertebb, gyakran idézett sorait. Nemegyszer előfordult, hogy amikor irodalmi műveltségű ismerőseim előtt elmarasztaltam a magyartalanul használt *-t, -tt* igenevet, és igazolásul ilyen példákat idéztem: „*Nincs veszve bármi sors alatt, Ki el nem csüggedett*” (Vörösmarty); „*Be van fejezve a nagy mű*” (Madách), vitaparmereim megjegyezték, hogy itt a *-va, -ve* szerintük helytelen, és bizony Vörösmarty, illetve Madách másképp is írhatta volna azt a bizonyos sort. Ha a „*tötő*” járványnak nem vetünk gátat, és nyelvünk nem szabadul meg tőle, akkor legnagyobb íróink és költőink művei néhány évtized múlva olvashatatlaná válnak a bennük található és az írott nyelvből azóta már-már teljesen száműzött *-va, -ve* igeneves kifejezések miatt.

e) A „*tötő*” járvány tovább mélyíti azt a szakadékot, amely egyfelől a beszélt köznyelv, a népnyelv, másfelől a publicisztika és a kevésbé igényes irodalmi nyelv között van. Mert a köznyelvet beszélő emberek többsége – a divatmajmolók kivételével – gyakran használják beszédjükben a *-va, -ve* igeneves kifejezéseket. Legalábbis egyelőre. Addig, amíg a rádió és a televízió nyelvébe is behatoló „*tötő*” ragály meg nem fertőzi őket.

A magyar nyelvészek, nyelvművelők Simonyi Zsigmond említett cikkeinek megjelenése óta, 60 éven át keveset tettek, hogy megakadályozzák a „*tötő*” járvány terjedését, amely minden babonánál jobban pusztította és pusztítja a *lenni + -va, -ve* igeneves szerkezetet, az amúgy is elszürkült magyar igeragozásnak egyik értékét. Egyesek nemcsak hogy nem akadályozták, hanem még elő is mozdították ennek a járványnak elharapózását. Van néhány olyan nyelvész és filológus, aki nem riad vissza a „*tötő*” nyelv használatától, sőt olyan is akadt, aki védelmébe vette ezt a magyartalanságot.

Lőrincze Lajos volt a közelmúltban az első, aki tollat ragadott, hogy szembeforduljon vele. Az Élet és Irodalomban közölt cikkében (Meg vagyon írva, 1978. 9. sz.) a példák seregével pellengérezte ki, és bélyegezte a germanizmus

szülöttének ezt a járványt. Röviddel utána Éder Zoltán az Édes Anyanyelvünk folyóiratban (1979. 2. sz.) ostromozta szenvedélyes szavakkal, Arany Jánosra hivatkozva, ezt az „örültséget”.

Nem kevésbé szenvedélyes szavakkal kelt ki ellene Kolozsvári Grandpierre Emil (A nyelvészet és a nyelvtények, Kritika, 1979. 4. sz.). Szerinte a nyelv művelés egyik legnagyobb bűne, hogy „nem fordult szembe határozottan azzal az évszázados hadjárattal, amit rövidlátó tanárok, újságírók és mások a *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezet ellen folytattak”. Ennek a mulasztásnak eredményeként terjedt el – írja – a „tötö” nyelv (meghökkenítő példája: A szélhámos *leleplezett*), amely nemcsak csúnya, egyhangú, hanem sérti az ép nyelvérzéket és a józan észet.

Ha visszatekintünk az elmondottakra, és a nyelvhelyesség ítélőszéke elé visszük a méltatlanul vádolt, igazságtalanul üldözött *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezetet, akkor a nyelvhelyesség elveit, nyelvünk „törvényeit”, a nyelvtörténet tanulságait mértékül véve csak azt mondhatjuk: „tősgyökeres magyar szerkezet, az őshazából hoztuk magunkkal”.

A nyelvészeknek éppen azért kötelességük, hogy jóvátegyék mulasztásukat. Hiszen ők voltak azok, akik a közelmúltban is hevesen tiltakoztak, amikor Erdődy János kinyilvánította, hogy a nyelvészek hümmögő, passzív magatartása miatt sorvadt el a magyar igeragozás. Nem a jogos vádak ellen kell tiltakozni, hanem erőteljesen szembe kell fordulni a nyelvrombolással. Addig, amíg nem késő!

A *lenni* + *-va*, *-ve* igeneves szerkezet ügyében csak akkor várhatunk javulást és fordulatot, ha egyértelműen kinyilvánítjuk – tanulmányokban, cikkekben, kézikönyvekben, tankönyvekben –, hogy a *léti*ge minden alakjával, tehát a *lesz* és a *lett* igealakokkal is alkothatunk *-va*, *-ve* igeneves szerkezetet. Éppen úgy, ahogy a példák sokaságának tanúsága szerint az egész magyar nép, minden magyar költő és író, minden időben alkotott és alkot.

Példák az irodalmi nyelvből

Jókai Kódex: „kinek mindenek valának *megjelenve*.” **Bécsi Kódex:** „Az is tudván vagyon.” **Müncheni Kódex:** „mert *mondván* vagyon a véneknek.” **Apor Kódex:** „*fogva* vagyon édes szűz Mária.” **Jordánszky Kódex:** „kik *parancsolván* vannak tinektek.” **Debreceni Kódex:** „Tudván Jézus, hogy immár minden *végezvén* vagyon.” **Érsekújvári Kódex:** „Az idvességemnek úta nékem ez éjjel *lőn mutatván*.”

Balassi Bálint: „Az versszerző neve *fel vagyon jegyeze*”; „Istennek *ajánlva legyetek* immár ti!” **Pázmány Péter:** „Az egész világ előtt *tudva* leszen” (Préd.); „akik elfáradtatok és bűn terhével *súlyosítva vagytok*” (uo.). **Szenczi Molnár Albert:** „Mert ő olyan mint a jó termő fa, Mely a víz mellett *vagyon táplálva* (1. zsoltár); „Boldog az, akinek nagy bűnös volta Istentől *nincs* neki *tulajdonítva*” (32. zsolt.); „Hogy még sem ég, sem föld nem *volt formálva*” (90.zsolt.). **Zrínyi Miklós:** „*Van kötve* koronád holdból és szép napból” (Szigeti veszedelem); „Kegyetlen *sastoll van szegezve* paizsán” (uo.). **Gyöngyösi István:** „Megyen az setétség előtte szaladva, S az tengereken túl vagyon már haladva” (Murányi Vénusz).

Mikes Kelemen: „*Itt vagyon* a mi rakás kenyere *elhintve*” (Törökországi levelek); „Akit az Isten oltalmaz, *meg vagyon oltalmazva*” (uo.); „*Ebül vagyunk szállva*” (uo.); „Ezek két házra vannak elosztva” (uo.). **Faludi Ferenc:** „Már az udvarnak is *meg vagyon mondva* az isten hozzád”; „Ez a munka egyenesen a nemes úrfiak oktatására *vagyon intézve*”; „a lagzi nem *volt* érdeméhez *szabva*”; „amint *meg vagyon ígérve* és *írva*”; „ne kiméllenék a költséget, *meg leszen fizetve*.”

Vörösmarty Mihály: „Széles kalap *van nyomva* fejébe” (Beckskereki); „Hozzád *va*gyon *lán*colva szellemem, Hozzád *van az terem*ve, mint az ág” (Laurához); „És ezért *lő*n telkéből *kizárva*” (Csik Ferke); „Válasszon a kisasszony a három közül egyet, s kettő *bünt*etve *lesz*” (A fátyol titkai); „Ezen levélben uraságod igen meg *van dí*csérve” (uo.); „De mindörökre *szá*mkivetve *légy*” (Csongor és Tünde); „*Teljesítve lesz* parancsod” (uo.); „S őrhelyére mindenik Álljon el, míg *hí*va *nem lesz*” (uo.).

Petőfi Sándor: „Hol boldog évim *föl*jegyezve *vannak*” (Búcsú 1944-től); „Mindenféle zsinorral úgy *Ki volt kanyargatva*” (A jó tanító); „Még csak néhány perc, És kockánk *eldobva* *lészen*” (Jőj el végre, valahára); „Ez *volt* mindenkinek fejében *fölté*ve” (János vitéz); „S szivemből *is ki vannak irtva* már Az elválástól támadott sebek” (Tündérálom); „De ahhoz *szokva* még ottan se *voltam*” (Az apostol); „És én csak azt mondom nemzetemnek... figyelme *nem lesz eltá*kozolva” (Úti jegyzetek); „A magyar mérték és rím még *nincs meg*harározva” (Előszó).

Tompa Mihály: „Midőn szennyes pályája *futva volt*” (Márványszobor); „A nagy kérdés *nincsen meg*oldva” (Éjjel); „Kétség s titok föl *lesz derítve*” (uo.); „Feje nyitott szemmel lábához *hullva van*” (Sírboltban); „Minden *feledve lett*” (A halász). **Madách Imre:** „Előtted egy öröklét *van kitárva*” (Az ember tragédiája); „*Be van fejezve* a nagy mű” (uo.); „Mert arra *van terem*tve” (uo.); „Jól tudtam én, hogy amit tesz atyám, Az jól *van té*ve” (uo.); „mink *vagyunk hivatva* E ronda démont féken tartani” (uo.); „El ám, de kulcsa *nincs* tengerbe *vetve*” (uo.); „Helyette minden úgy *el van lapulva*” (uo.); „*kényszerülve lesz* Engedni az anyag kívánatomnak” (uo.); „És *biztosítva áll* nagyság, erény.”

Arany János: „Még is *meg van halva*” (A tudós macskája); „*Aranyozva lettek* a vad sziklák” (A lantos); „A nagy játékrendből ki *lesz hagyva*” (Az agg színész); „Három nehéz munka *lesz nyakába mérve*” (Rózsa és ibolya); „Egyszer – amint füllel fürdön *fekve vala*” (Murány); „De lám, mintha ördög *volna* belé *bújva*” (Toldi); „Nem bánja, ha Lőrinc oda *van is értve*” (Toldi szerelme); „*Szorítva* nyakára egy drága zsinór *van*” (uo.); „Nem, nem! az a titok *nincsen elárulva*” (uo.).

Jókai Mór: „Ha ez összechap a terhes hajóval, egyszerre el *lesz süllyesztve* mind a kettő” (Az aranyember); „Nagyon rendszeresen *van az elintézve*” (uo.); „Önnek a hajója *biztosítva volt* a trieszti biztosító társulatnál” (uo.); „Dicsőült I. Ferenc császárnak arany szavai minden liferáns emlékkönyvébe *fel lesznek jegyezve*” (uo.); „Rögtön ki *lett küldve* egy commissio” (uo.); „összeesküvő versenytársai ki *lettek játszva*” (uo.); „Ehhez *lett utasítva* a kérdéses ügy” (uo.). **Mikszáth Kálmán:** „*Meg vagyok elégedve*, amice” (Szent Péter esernyője); „Az egész csehországi birtok csak a rokonok számára volt *kigondolva*” (uo.); „Aki a verebek elijesztésére *van hivatva*” (uo.); „Így *va*gyon ez *feljegyezve* Márton híres szakácskönyvében” (uo.); „az ág *el volt öntve* vérrel” (uo.); „A kilenc asszonyság erkölcsi pellengérré *lett állítva*” (uo.); „ha oda *lesz írva* a sírkövére, hogy nemes ember, a saját penicillusommal vakarom le” (uo.); „És ebben az egyben *van elhibázva*” (uo.).

Móricz Zsigmond: „A tarisznya a szögről *le volt véve*” (Betyár); „a társadalom úgy *van berendezve*” (uo.); „ezzel *el volt* inrészve az egész dolog” (uo.); „mindhárom eset vakmerően *volt végrehajtva*” (uo.); „csak öt forintom *legyen félretéve*” (uo.); „nagy darab parizer *volt belecsavarva*” (uo.); „az *van feltételezve*, hogy a közrend egyformán megvédelmez mindenkit” (uo.). **Krúdy Gyula:** „Ki *van vetve* a háló a barátunkra” (Utazások a vörös postakocsin); „kellemes illatokra *volt terem*tve” (uo.); „mintha az ősz és a tavasz színeiből *volna összerakva*” (uo.); „Olyan csók volt, úgy *is volt szánva*” (uo.); „eredete révén *predesztinálva van*” (uo.); „ezerlírás utalvány *van a kesztyűjébe rejtve*” (uo.).

Ady Endre: „De éltem, sorsom ki van *mérve*” (Szeress engem, Istenem); „Szép bölcs fejeddel, mely hogyha akarod, Vagy nem akarod, *meg lesz koszorúzva*” (Vén diák üdvözléte); „S legtöbbet az ér, aki *meg van halva*” (Csépel az idő); „Nagy titkokkal *bele van edzve* Szemünkbe” (Akit egyszer megláttunk); „Rájuk *van a Jövő vetve*” (A Ma kiebrudaltjai). **Kosztolányi Dezső:** „gallérja otthonosan *ki volt gombolva*” (Édes Anna); „A kocka *el volt vetve*” (uo.); „karrierjét *voltak hivatva* előmozdítani” (uo.); „Vallatgatták, hogy *van megelekedve*” (uo.); „Nem vagyok neki *bemutatva*” (uo.); „minden bútor és kis tárgy *be volt avatva* tervébe” (uo.).

Veres Péter: „nem azon volt az izgalom, hogy lesz *learatva*, hanem” (Szűk esztendő); „Estefelé ki *lett* azért szántva” (uo.); „ide *lettek irányítva* vagy innen máshová” (Számadás); „Akkor pedig mire ideér, *meg lesz veszve*” (Pályamunkások); „Ha nem tudja, akkor *el van átkozva*” (uo.). **Karinthy Ferenc:** „annyira *el van szigetelve* a földkerekség többi népétől” (Epepe); „talán *rendelve voltak* valahova” (uo.); „Ez az állomás pirossal *volt bekarikázva*” (uo.); „A szobája ma is *rendbe volt téve*” (uo.); „A térség másként *volt kiképezve*” (uo.).

Tabi László: „*Meg vannak örülve*” (Tücsök és bogár); „Nem *lennék meglepve*, ha” (uo.); „Bocsánat, de nem *vagyok kialudva*” (uo.); „Elég jól *el van találva*” (uo.). **Szabó Magda:** „két (részletre) vásárolt tájkép *van feltüntetve*” (Régimódi történet); „nincs annyira *megjévedve*” (uo.); „kevesli a kosztpénzt, és semmivel *sincs megelekedve*” (uo.); „a haja kétoldalt *le van húzva*” (uo.); „aztán majd *le lesznek kötve* úgylis” (uo.).

Kolozsvári Grandpierre Emil: „Ha még nincs eljegyezve, engedje meg, hogy bemutakozzam” (Hullámtörők); „*Védve vannak* a bombatámadásoktól” (uo.); „kiadó és szerző egyformán *érdekelve volt* a kézirat ártalmatlanságában” (uo.); „a Kapás utcában *van bejelentve*” (uo.); „inkább arra, mert ez már *meg van terhelve*” (uo.). **Tersánszky J. Jenő:** „Mintha eleve csavargónak *lett volna rendelve*” (Kakuk Marci); „Csak dolgozzatok, hogy asszonyotok *meg legyen veletek elégedve*” (uo.); „A kocsisoknak és kocsisnéknak is *ki lett adva*, hogy” (uo.); „Már én *el voltam rá készülve*” (uo.); „Össze *vagyunk* mink is *paklizva*” (uo.); „az új pakli kártyák *meg vannak jegyezve* a hátukon” (uo.).

Népnyelvi példák

Kriza János: „Erigy Pista haza! *bé van a ló hajtvá*” (Vadrózsák); „Attól én *meg vagyok fosztva*, A jó mind másnak *van osztva*” (uo.); „Hadd hervadjon mulandó virága, Fonnyadt szára szívemhez *lesz zárva*” (uo.); „Az óriás tarisznyája kilenc bihalbőrből *volt csinálva*” (uo.); „a kova a zsebiből *el vót esve*.” **Erdélyi János:** „Akit én szeretek, *meg van az szeretve*” (Népdalok és mondák); „De az ő hívsége nem lesz *elfelejtve*” (uo.); „Pej paripám arra *vagyon szaktatva*” (uo.); „Szerelem van *itt elvetve*, Reá búbánat *ültetve*” (uo.); „*Be* vagy te a szívembe *kerítve*” (uo.). **Horger Antal:** „Az ő fejrevalója *meg lesz tágítva* a fején” (Hétfalusi csángó népmesék); „Hát a molnár éppen nem volt otthon, *el volt menve* az erdőre fáért” (uo.); „de azok *el lesznek aluva*” (uo.); „a nagyobb néném egy hollóhoz *van férjhez menve*” (uo.); ki *volt hirdetve*” (uo.). **Széki népmesék:** „Nézd meg a kicsi kamrámat, milyen szépen *be van rendezve*”; „A kutya *el volt aludva*, nem hallotta meg”; „Egy csepp bor sincs a hordóban, a dugó *ki van esve*”; „A fazék *fel van borulva*”; „abba aztán egy csepp zsír se volt, mind *ki volt nyalva*”; „Szép a búza, *meg is van már érve*”; „A cipője a küszöbre *volt dobva*”; „A zsák alma oda *volt állítva az ajtóhoz*.” **Tombác János meséi:** „*Rám lött fogva*, hogy kétszamaras juhász”; „pillanatok alatt *szét lött szödvé*”; „*Mög lött vasalva* a ló mind a négy lábára”; „*Mög lösz bocsájtva* mindön bolond beszédöd”; „Annak mög a feje *le van vágva*, oda *van melléje téve*”; „Én mög nagyon

mög löszök büntetve”; „Soha ez a szó *nem lött főhozva*”; „Egy takaros kard *ki van nyólve* a fűdbű.” **Jugoszláviai magyar népmesék:** „A királykisasszony Jancsi felé *van fordulva*”; „De ez nagyon jól *van megteremtve*, ahogyan van”; „Nála *ki van téve* a cégér”; „*Le van a sarka vágva*”; „Hát mikó lesz *eladva*?”; „Meglátták, hogy *ki van véve* a kő onnan, és oda *van téve* helyére a borozdába.”

Nyelvtudományi példák

Simonyi Zsigmond: „Minden nyelvben *meg van örökítve*” (A magyar nyelv); „Nem a fülnek, hanem a szemnek *van szánva*” (uo.); „ez a helyett *volt mondva*, hogy” (uo.); „Ezer meg ezer becses és finom gondolat van *bekebelezve* és *megtartva*” (uo.); „Általánosan *el volt* akkor terjedve az a nézet” (uo.); „Valaha az igéknek legnagyobb része így *volt ragozva*” (uo.). **Munkácsi Bernát:** „ugyanazon szolgálatot *vannak hivatva* teljesíteni” (A vogulok népköltése); „már az első benyomásai után úgy volt *meggyőződve*, hogy” (uo.); „Mindezen tudósítások szintén orosz útleírásokból *vannak átvéve*” (uo.); „az erdőben egy bálványkép van részére *főállítva*” (uo.); „mint áldozó papok kellőleg *ki vannak elégítve*” (uo.); „Közülük az egyikre, mely első helyre *volt állítva*, valami madárnak csontváza *volt akasztva*” (uo.); „oszlopokra *voltak helyezve*” (uo.); „emberi hasonlatosságra *voltak kifaragva*” (uo.). **Mészöly Gedeon:** „latin nyelvű szövegbe *vannak beleszöve*” (Ómagyar szövegek); „bizonytalan időre *el volt vonva* a kutatók vizsga tekintete elől” (uo.); „erdővel és mocsárral *van körülvéve*” (uo.); „eme rávonatkoztatás birtokviszonnyal *van érvényre juttatva*” (uo.); „Így nevezik állóványnak azt a helyet, ahol a víz *meg van állva*” (uo.); „az utóbbi alakok *meg vannak toldva* a lokativuszi eredetű *-n raggal*.” **Zsirai Miklós:** „*Képviselve van* benne az északi elem is” (Finnugor rokonságunk); „alkalmi megfigyelések kényére-kedvére *vagyunk utalva*” (uo.); „faágyakkal *vannak berendezve*” (uo.); „a felsőnek kifelé *van fordítva* a szőrös oldala” (uo.); „Az egyetemi oktatás kérdése még ma sincs megfelelő méltányossággal *elintézve*” (uo.); „E szép sorok Egy epizód a Kalevalából c. cikkében *vannak közölve*” (uo.). **Lőrincze Lajos:** „A személynév ... össze *van nőve* viselőjével” (Nyelv és Élet); „magyar nyelvi tudásunkkal magunk sem *lehetünk* mindig *megelégedve*” (uo.); „múltunknak egy része bizonyos fokig *el van zárva* előlük” (uo.); „mi az, ami tájhoz *van kötve*” (uo.); „*el van* belőlük *tüntetve* a magyar hangképzésnek egyik legjellemzőbb sajátossága” (uo.); „csak ebben az említett kapcsolatban szerepel ... tehát szinte *el van szigetelve*” (uo.); „Következétesen *ki van egészítve*” (uo.); „*nincs* is jól *kapcsolva* a tárgyhoz” (uo.); „A nyersanyag *elő* van készítve” (uo.); „általánosan *el van terjedve*” (uo.); „*ki leszünk téve* a félreértésnek” (uo.); „Mert így *van közölve*” (uo.); „*Fel van jegyezve* több változat is” (uo.); „szűk területre *van korlátozva*” (uo.); „Ez tudományosan egyáltalán *nincs bebizonyítva*” (uo.); „nem is áll távol azoktól a kifejező eszközöktől, amelyek nyelvünkben eddig *adva voltak*” (uo.). **Antal László:** „függetlenül attól, hogy az eredetiben miként *lett körülírva*, kifejezve” (A jelentés világa); „mélyen *át volt itatva* a pszichológista szemlélettel” (uo.); „ezek *meg vannak fogalmazva*” (uo.); „A kutya az állatnak *van alárendelve*” (uo.); „Úgy *vagyunk teremtve*, hogy” (uo.); „teljes egészében a kontextusok kényének *lennének kiszolgáltatva*” (uo.); „más grammatikai rendben *vannak megszerkesztve*” (uo.); „a nyelv *nincsen említve*” (uo.).